

האם אפשר ונכון לשנות את מעשה הקב"ה

יאיר ריאחי שיעור א'

הקדמה

מקובל כיום בעולם שאחת מזכויות היסוד של הפרט היא הזכות שניתנת ליוצר או לבעלים של יצירה מפני שימוש בלתי מורשה ביצירה שהיא קניין רוחני שלו: "זכויות יוצרים"¹. אנו מאמינים שהקב"ה ברא את האדם והעולם כולו, כלומר יש לקב"ה כביכול "זכות יוצרים" על הבריאה, כפי שנאמר בתהילים (כד, א): "לֵה' הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תִּבְלַל וְיִשְׁבִּי בָהּ", ולומדת הגמרא (ברכות ל"ה ע"א) שהעולם כולו בבעלות הקב"ה, ולכן אסור לאדם ליהנות מפירות העולם עד שיברך:

אמר רב יהודה אמר שמואל: כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה - כאילו נהנה מקדשי שמים, שנאמר לה' הארץ ומלואה. רבי לוי רמי: כתיב לה' הארץ ומלואה, וכתיב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם! לא קשיא, כאן קודם ברכה, כאן לאחר ברכה.

אם כן יש לברר האם מותר לשנות משהו מהבריאה שבבעלות הבורא? יתר על כן, אם רצון ה' שיחלה האדם לדוגמה, כיצד מותר לאדם ללכת לרופא ולהתרפא, הרי הוא פועל לכאורה כנגד רצון הבורא! אם ברא הקב"ה את האדם בתואר וגוף מסוים, כיצד יעלה על הדעת שישנה האדם את פרצופו וגופו (ניתוחים פלסטיים), הרי "אין ציור כאלוקינו" (ברכות י" ע"א) ומדוע שהמצויר ישנה את הציור של עצמו? אם הקב"ה יצר בעולם צמחים וחיות מסוימים, האם מותר לאדם ליצור צמחים או יצורים "חדשים" על פי חוקי הגנטיקה?

מחלוקת רבי עקיבא וטורנוסרופוס

שאלה זו היא העומדת לכאורה בבסיס הדיון בין רבי עקיבא לטורנוסרופוס² במדרש תנחומא (תזריע ז):

שאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא איזה מעשים נאים, של הקדוש ברוך הוא

או של בשר ודם?

¹ מתוך ערך זכויות יוצרים בויקיפדיה. זכות יוצרים נפסקה גם בהלכה, עיין בהקדמה לספר 'הבחור' של רבי אליהו בחור ושו"ת הרמ"א תשובה י'.

² קווינטוס טיניאוס רופוס ומכונה בתלמוד טורנוסרופוס. היה נציב ברומא ביהודה בשנים 134-130. נקרא "רשע" כבקשה ותפילה למחיקת זכרו ולשחיקת עצמותיו. מתוך ערך טורנוסרופוס בויקיפדיה.

אמר לו של בשר ודם נאים... אמר לו למה אתם מולים?

אמר לו אף אני הייתי יודע שאתה עתיד לומר לי כן, לכך הקדמתי ואמרתי לך מעשה בשר ודם הם נאים משל הקדוש ברוך הוא: הביאו לי שבולים וגלוסקאות, אמר לו אלו מעשה הקדוש ברוך הוא ואלו מעשה בשר ודם, אין אלו נאים [יותר]? הביאו לי אנוצי פשתן וכלים מבית שאן, א"ל אלו מעשה הקדוש ברוך הוא ואלו מעשה בשר ודם, אין אלו נאים [יותר]?

אמר לו טורנוסרופוס הואיל הוא חפץ במילה, למה אינו יוצא מהול ממעי אמו?

אמר לו ר' עקיבא ולמה שוררו [=שליה] יוצא בו, לא תחתוך אמו שוררו?

ולמה אינו יוצא מהול? **לפי שלא נתן הקדוש ברוך הוא לישראל את המצות אלא**

כדי לצרף בהן...

גישתו של טורנוסרופוס היא שהעולם נברא בצורה מושלמת. כל שינוי של האדם בעולם הוא בעצם קלקול היצירה ועשייה נגד רצון ה'. גישתו של רבי עקיבא היא שהעולם לא נברא מושלם. להפך, העולם נברא חסר ותפקיד האדם להשלים אותו, ויזכה לשכר על ידי קיום המצוה. לכן נברא האדם עם שליה ועורלה כדי שיזכה האדם לשכר מצוה כשיחתוך את השליה והעורלה.

מחלוקתם מופיעה במקומות נוספים, בנושאים אחרים. במסכת בבא בתרא (י' ע"א) נחלקו:

תניא: היה רבי מאיר אומר, יש לו לבעל הדין להשיבך ולומר לך: אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסן? אמור לו: כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם. וזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את ר"ע: **אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם? אמר לו: כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם.**

אמר לו [אדרבה], זו שמחייבתן לגיהנם! אמשול לך משל, למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא כועס עליו? ואתם קרוין עבדים, שנאמר: כי לי בני ישראל עבדים!

אמר לו ר' עקיבא: אמשול לך משל, למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא דורון משגר לו? ואנן קרוין בנים, דכתיב: בנים אתם לה' אלהיכם.

ויכוח זה אינו עוסק בענייני הטבע (שליה ועורלה) אלא בענייני החברה (עוני ועושר): לשתי הגישות הקב"ה הוא זה שקבע אם פלוני יהיה עני או לא. אך לדעת טורנוסרופוס העוזר

לעני יוצא נגד גזירת המלך (הקב"ה) שגזר על עני לחיות בעוני. לעומתו, רבי עקיבא טוען שאמנם הקב"ה עומד מאחורי העניות אך המטרה היא שהסובבים יעזרו לו.³ את שאלתו של טורנוסרופוס ותשובתו של ר' עקיבא בדבר המילה, מסביר הרב סולובייצ'יק⁴. טורנוסרופוס שאל: ממה נפשך - אם הערלה נחשבת כמין מום ופגימה בגוף האדם, למה לא נברא מהול? ולמה צריך שהאדם יתקן וישפר את מעשה בראשית של הקב"ה? האם אין בכך מעין חוצפה של כנסת ישראל כלפי שמים? השיב לו רבי עקיבא: אכן עלינו להוסיף משהו על מה שברא הקב"ה. **לשיטתנו, רואים אנו את עצמנו כיוצרים וכשותפים להקב"ה במעשה בראשית, ושתפקידנו לתקן הרבה דברים בתוך הטבע.**

כלאים

כמה ממצוות תורה עוסקים באיסורי כלאים. כך נאמר בספר ויקרא (יט, יט):

בְּהִמְתָּד לֹא תִרְבִּיעַ כְּלָאִים, שְׂדֵךְ לֹא תִזְרַע כְּלָאִים, וּבְגָד כְּלָאִים שַׁעֲטָנָו לֹא יַעֲלֶה עִלְיָד.

בטעמי איסורי הכלאים הובאו כמה סיבות:

רש"י סובר "חקים אלו גזרות מלך שאין טעם לדבר". לעומתו רבים מהראשונים⁵ מסבירים שהטעם לאיסורי כלאים הוא משום שסותר גזירת מלכו של עולם. וכך כותב הרמב"ן (שם):

והטעם בכלאים, כי השם ברא המינים בעולם, בכל בעלי הנפשות בצמחים ובבעלי נפש התנועה, ונתן בהם כח התולדה שיתקיימו המינים בהם לעד כל זמן שירצה הוא יתברך בקיום העולם. וצוה בכחם שיוציאו למיניהם ולא ישתנו לעד לעולם, שנאמר בכולם "למיניהו", והוא סיבת המשכב שנרביע בהמות זו עם זו לקיום המינין כאשר יבואו האנשים על הנשים לפריה ורביה. **והמרכיב שני מינין, משנה**

³ ויכוח דומה מופיע בבראשית רבא (יא, ו). פילוסוף שואל את רבי הושעיה למה האדם הראשון לא נברא מהול (מושלים)? עונה לו רבי הושעיה בשאלה: למה הוא משאיר את הזקן שלו ומוריד את השער? רבי הושעיה מוכיח לפילוסוף שכל מה שהקב"ה ברא צריך השלמה (חיטה צריך לטחון, חרדל צריך להכין וכו').

⁴ ימי זיכרון, ירושלים תשמ"ט, עמ' 86.

⁵ ראב"ע במקום: "גם לא תעשה לבהמה לשנות מעשה השם", החזקוני, הבכור שור, הרקנטי, רבנו בחיי ועוד. וכן כתב החינוך מצווה רמד: "כי ה' ברוך הוא ברא עולמו בחכמה בתבונה ובדעת, ועשה וצויר כל הצורות לפי מה שהיה צורך עניינו ראוי להיות מכוונות כוון העולם, וברוך הוא היודע, וזהו שנאמר במעשה בראשית (בראשית א לא) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד... ובהיות יודע אלהים כי כל אשר עשה הוא מכוון בשלמות לעניינו שהוא צריך בעולמו, ציווה לכל מין ומין להיות עושה פרותיו למינהו, כמו שכתוב בסדר בראשית, ולא יתערבו המינין, פן יחסר שלמותו ולא יצוה עליהן ברכתו".

ומכחיש במעשה בראשית, כאילו יחשוב שלא השלים הקדוש ברוך הוא בעולמו כל הצורך ויחפץ הוא לעזור בבריאתו של עולם להוסיף בו בריות. והמינים בבעלי חיים לא יולידו מין משאינו מינו, וגם הקרובים בטבע שיולדו מהם כגון הפרדים יכרת זרעם כי הם לא יולידו. והנה מצד שני הדברים האלה, פעולת ההרכבה במינים דבר נמאס ובטל. וגם הצמחים אשר יתרכבו מין בשאינו מינו אין פרים צומח אחרי כן, ויהיו באיסורם שני טעמים הנזכרים, וזה טעם "שדך לא תזרע כלאים" שהוא בהרכבה על דעת רבותינו. ואסר אף כלאי זרעים, מפני שישתנו בטבעם גם בצורתם בהיותם יונקים זה מזה, ויהיה כל גרעין ממנו כאילו הורכב משני מינים. ואסור לחרוש בשור ובחמור, מפני שדרך כל עובד אדמתו להביא צמדו ברפת אחת ויבאו לידי הרכבה.

סברת הרמב"ן ושאר הראשונים שאיסור כלאים נובע משינוי גזירת מלכו של עולם, קשה לכאורה מהמדרשים שהבאנו לעיל, שהקב"ה ברא את העולם לא מושלם כדי שהאדם ישלימו. כך שואל המהר"ל בגור אריה במקום:

אלא שקשה לי על טעם זה שנתן הרמב"ן, כי המרביעים כאילו אומרים שהקב"ה לא השלים עולמו, דמה בכך, דהא אמרו חכמים כל דבר שהקב"ה ברא בששת ימי בראשית צריך תיקון, כמו החטין לטחון ולאפות, ולא אמרינן בזה שהקב"ה לא השלים עולמו. וכמו שאמרו על המילה, שלא נברא עם האדם, והושלם על ידי בשר ודם. ואם כן, מה שייך בזה שנראה כאילו אומר שהקב"ה לא השלים עולמו.

המהר"ל נשאר בצריך עיון. אפשר אולי לחלק בין העיקרון שאפשר "לתקן" את עולמו של הקב"ה, ומאידך במיני מאכל או במקומות שגזירת הכתוב שאסרה התורה - נאסרו הכלאים. לכן פוסק השולחן ערוך (יורה דעה רח"צ) לחלק באיסור כלאיים: רק צמחים הראויים למאכל אדם חל עליהם האיסור מגזירת הכתוב, מאידך צמחים הראויים לרפואה האיסור לא חל עליהם, ואפשר לערבב בהם סוגי מינים.

אמנם בדברי רבי יעקב חגיז (שו"ת הלכות קטנות א, ס) האוסר לברך ברכת שהחיינו על אילן שמורכב "מין בשאינו מינו" למרות שמתירו באכילה לא משמע כדברנו:

שאלה: מי שברך שהחיינו על שני מיני פירות ואחר כך ראה פרי מורכב משניהם, מהו שיחזור ויברך שהחיינו.

תשובה: אם המורכב הוא מין במינו פשיטא דלא יברך, דאין כאן פנים חדשות, ואם הוא מין בשאינו מינו אפשר דאין לברך עליו שכל דבר שעשו בני אדם נגד

רצון הבורא איך יאמר שהחיינו לראות דבר זה, ואף על גב דמותרים באכילה
גזירת הכתוב, אבל לברך על הראיה לא מסתברא.

האם מותר ללכת לרופא להתרפא

נחלקו אמוראים (ברכות ס' ע"א, בבא קמא פ"ה ע"א) האם מותר ללכת לרופא להתרפא:

אמר רב אחא: הנכנס להקיז דם אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהי שיהא עסק זה
לי לרפואה ותרפאני, כי אל רופא נאמן אתה ורפואתך אמת, **לפי שאין דרכן של
בני אדם לרפאות אלא שנהגו.**

אמר אביי: לא לימא אינש הכי, **דתני דבי רבי ישמעאל: ורפא ירפא - מכאן
שניתנה רשות לרופא לרפאות.**

לשיטת רב אחא "לא היה להם לעסוק ברפואות, אלא לבקש רחמים" (רש"י בברכות), שאם
הקב"ה מביא חולי על האדם, איך יכול הרופא ללכת נגד רצון ה' ולרפא את החולה?⁶
לעומתו, דעת אביי שגזירת הכתוב מתירה את העיסוק ברפואה.

הרא"ש מסביר שחולי שנגרם על ידי אדם ברור שמותר לרפא, אך גזירת הכתוב נצרכת
למחלות שבאות בידי שמים, שלולי ההיתר המפורש לעסוק ברפואה היינו חושבים שאסור
לרפא משום שמבטל את גזירת המלך, וכן מופיע בתוספות הרא"ש (ברכות שם):

מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות. הקשה ה"ר יעקב מאורלייני"ש פשיטא, למה
לא ירפאו הרופאים? הא כתיב "והשבותו לוי" ודרשינן זו היא השבת גופו, וכתוב
"לא תעמוד על דם רעך"! ותירץ שניתן רשות לרפאת בשכר דסד"א שחייב לעשות
בחינם מטעמא דפרישית. **ולי נראה, דחולאים הבאים מחמת אדם דין הוא
שירפאם, אבל חלאים הבאים מעצמן - אי לאו קרא הוה אמינא שאין לרפאותם,
שנראה כמבטל גזירת מלך.**

הסבר זה מופיע גם בתוספות (בבא קמא פ"ה ע"א⁷) בשאלה דומה, מדוע כפלה התורה את
המילים "ירפא ירפא", מספיק היה לכתוב פעם אחת:

שניתנה רשות לרופא לרפאות. ואם תאמר והא מרפא לחודיה שמעינן ליה!! ויש
לומר דהווא אמינא הני מילי מכה בידי אדם, **אבל חולי הבא בידי שמים
כשמרפא, נראה כסותר גזירת המלך קמ"ל דשרי.**

⁶ "ולא אמרינן רחמנא מחי ואיהו מסיי", רש"י על בבא קמא פ"ה ע"א.
⁷ וכן כותב הרשב"א בחידושו ועוד.

הסבר שונה מביא הרמב"ן על התורה (ויקרא כו, יא). לדעתו, גם לשיטת אביו אין אישור והיתר לחולה לגשת לרופא, שהרי סותר גזירת מלכו של עולם, שאם הקב"ה בהשגחה פרטית ולטעם השמור עמו מביא מחלה על האדם, אין לאדם להתחמק מהגזירה אלא לשוב בתשובה ולבקש רחמים בתפילתו. גזירת הכתוב מתירה רק לרופא לרפא את הגויים או את ישראל "שאינם שלמים" הניגשים אליו.⁸ וכך הוא כותב:

והכלל כי בהיות ישראל שלמים והם רבים, לא יתנהג ענינם בטבע כלל, לא בגופם, ולא בארצם, לא בכללם, ולא ביחיד מהם, כי יברך השם לחמם ומימם, ויסיר מחלה מקרבם, עד שלא יצטרכו לרופא ולהשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל, כמו שאמר כי אני ה' רופאך. וכן היו הצדיקים עושים בזמן הנבואה, גם כי יקרים עון שיחלו לא ידרשו ברופאים רק בנביאים, כענין חזקיהו בחלותו... אבל הדורש השם בנביא לא ידרוש ברופאים. ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם, אחר שהבטיח וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך, והרופאים אין מעשיהם רק על המאכל והמשקה להזהיר ממנו ולצוות עליו... והוא מאמרם שאין דרכם של בני אדם ברפואות אלא שנהגו, אילו לא היה דרכם ברפואות יחלה האדם כפי אשר יהיה עליו עונש חטאו ויתרפא ברצון ה', אבל הם נהגו ברפואות והשם הניחם למקרי הטבעים. וזו היא כוננתם באמרם ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות, לא אמרו שנתנה רשות לחולה להתרפאות, אלא כיון שחלה החולה ובא להתרפאות כי נהג ברפואות והוא לא היה מעדת השם שחלקם בחיים, אין לרופא לאסור עצמו מרפואתו, לא מפני חשש שמא ימות בידו, אחרי שהוא בקי במלאכה ההיא, ולא בעבור שיאמר כי השם לבדו הוא רופא כל בשר, שכבר נהגו. ועל כן האנשים הנצים שהכו זה את זה באבן או באגרופ יש על המכה תשלומי הרפואה, כי התורה לא תסמוך דיניה על הנסים, כאשר אמרה כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, מדעתו שכן יהיה. אבל ברצות השם דרכי איש אין לו עסק ברופאים.

למדנו שסברה הפשוטה היא שאין לאדם לבטל גזרת מלך (הקב"ה), ונחלקו האמוראים והראשונים האם גזירת הכתוב מתירה לחולה ללכת לרופא להתרפא או שהתורה התירה רק לרופא לרפא בדיעבד את שניגש אליו.

⁸ הרמב"ן בשער הסכנה (עמוד ט') מוסיף "רופא כדיין מצווה", כלומר שלא רק 'רשאי' אלא חייב הרופא לרפא את החולה.

גם הזוהר הקדוש (האזינו רצ"ט ע"א) כותב שחייב הרופא לרפא את החולה מחלו:

דכד אזיל אסיא חכים [=רופא חכם] לגביה, "ימצאהו בארץ מדבר ובתהו יליל
 ישימון" מרעין דשריין עליה אשכח ליה באסירו דמלכא [=המחלות ששורות עליו,
 וגורמות לו לשכב במיטתו, מחשיבות אותו כאסור בבית האסורים של מעלה].
**איתימא הואיל וקודשא בריך הוא פקיד לתפשא ליה דלא ישתדל בר נש
 אבתריה?** [אם הקב"ה הפיל את האדם למשכב כיצד יכול אדם לרפאותו?] **לאו
 הכי**, דהא דוד אמר (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל וגוי דל ההוא דשכיב בבי
 מרעיה, ואי אסיא חכים הוא, קודשא בריך הוא יהיב ליה ברכאן לההוא דישתדל
 ביה וההוא אסיא ימצאהו בארץ מדבר בבי מרעיה שכיב, ובתהו יליל ישימון
 דאינון מרעין דחקין ליה. מאי אצטריך ליה למעבד? "יסובבנהו" - יסובב סבות
 וייתי עלות בגין דימנע מניה אינון מלין דנזקין ליה, יקזי ליה ויפיק מניה דמא
 בישא, "יבוננהו" - יסתכל ויבין ההוא מרעא ממה הוי ויסתכל בגין דלא יתרבי
 עלוי וימאך ליה. לבתר "יצרנהו כאישון עינו" בגין דיהא נטיר כדקא יאות באינון
 משקי, באינון אסוותא דאצטריכו ליה ולא יטעי בנייהו, דאלמלי יטעי אפי' במלה
 חד קודשא בריך הוא חשיב על ההוא אסיא כאלו שפיך דמא וקטליה, **בגין
 דקודשא בריך הוא בעי דאף על גב דההוא בר נש איהו בבי אסירי דמלכא ואיהו
 אסיר בבי אסירי דישתדל בר נש עליה ויסייע ליה לאפקא ליה מבי אסירי והוה**
 אמר הכי קודשא בריך הוא דן דינין דבני עלמא לעילא הן למות הן

כך גם פסק בשולחן ערוך (יורה דעה שלו, א):

נתנה התורה רשות לרופא לרפאות ומצוה היא ובכלל פיקוח נפש הוא ואם מונע
 עצמו הרי זה שופך דמים ואפילו יש לו מי שירפאנו שלא מן הכל אדם זוכה
 להתרפאות ומיהו לא יתעסק ברפואה אלא אם כן הוא בקי ולא יהא שם גדול
 ממנו שאם לא כן הרי זה שופך דמים.

אגב, מה שלדעת ההלכה היה רק בגדר הווא אמינא, נשאר אצל כתות דתיות שונות בגדר
 של הלכה למעשה, שאסור להתערב בבריאה בדרך של רפואה.⁹

⁹ אנציקלופדיה הלכתית רפואית כרך ו, עמ' 188 הערה 58.

ניתוחים פלסטיים

ידוע מאמר חז"ל בקידושין (ל' ע"ב): "שלשה שותפין הן באדם: הקב"ה, ואביו, ואמו".
אם הקב"ה שותף באדם, יש לברר האם מותר לאדם לשנות את תוארו וגופו כשאינו לו
אישור מהבורא. יתר על כן, המדרש תנחומא פקודי ג) מסביר שגופו ותוארו של האדם
נבראו בכוונת תחילה על ידי הבורא, וכיצד יכול האדם לשנות ולבטל גזירת המלך:

מיד הקדוש ברוך הוא גוזר על הטיפה מה יהא בסופה, אם זכר אם נקבה, אם
חלש גיבור, אם עני אם עשיר, **אם קצר או ארוך, אם מכוער או נאה, אם עבה או
דק, אם בזוי או גס.**

וכיצד יכול האדם לשנות ולבטל גזירת המלך?

אמנם מצאנו בגמרא (סנהדרין כ"א ע"ב) שעשו ניתוח לשיפור יכולת הריצה:

ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו. מאי רבותא? אמר רב יהודה אמר
רב **כולן נטולי טחול** וחוקקי כפות רגלים היו.

ומסביר שם רש"י:

נטולי טחול על ידי סם, שהטחול מכבידו לאדם, וחוקקי כפות הרגלים - אין בשר
בפרסותיהם ורצים על הקוצים ועל הברקנין ואינן ניזוקין.

פוסקי התקופה שלנו עסקו רבות בשאלה הזאת. יש דנים לאסור בגלל שחובל בעצמו, או
משום שמכניס עצמו לידי סכנה.¹⁰

דעת הרב אליעזר וולדינברג (ציץ אליעזר, יא מא, ט) שאסור בגלל שמשנה את גזירת המלך:

במקום שהחבלה באה כדי לרפאות ולהשיב אבידת גופו [מותר לרפא], ויוצא
מכלל זה חבלה לשם נוי ויופי שאין בה כל השבה של אבידת הגוף אם כי לחבול
כדי לשנותו לפי טעמו, **ולהתחכם על הצורה שחקק בו יוצרו, או כדי לחדש נעוריו
ולסתור גזירת מלכו של עולם**, ועל אחת כמה דנעלה מכל ספק שאסור לו לאדם
בהחלט להכניס את עצמו עבור כך לשום סכנה כל שהיא הכרוך בדרך כלל בכל
ניתוח שהוא... כל כן נראה להלכה כנ"ל דאסור לו לאדם לעשות לו ניתוח פלסטי,
וכן לרופא לבצע ניתוח כזה, לשם יופי.

¹⁰ למשל בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו קה, ב): "בענין ניתוחי פלסטיק, לתקן או לשפר הצורה, או איזה אבר,
שהיו משונים או נתקלקלו על ידי אסון או מזמן הלידה וכו', אם מותר לעשות ניתוח כזה, אם אין הכרח
בולט בדבר, והוא רק לשם נוי, דהא בכלל נתוח כזה, **יש משום חובל בעצמו, ואף משום סכנה, ואסור
לאדם לסכן נפשו**..."

לעומתו, הרב עובדיה יוסף (יביע אומר ח, חושן משפט יב) דן בנושא ופוסק להתיר משום שמחלוקת פוסקים אם מותר לאדם לחבול בעצמו (הרמ"ה והטור מתירים, הרמב"ם והשו"ע אוסרים), ושאיין בעיה של מכניס עצמו לסכנה משום ש"עם התפתחות המדע הרפואי, אין בניתוח כזה חשש סכנה כשהוא נעשה על ידי רופא מומחה ובעל נסיון... מאחר שעיינו הרואות שמעשים בכל יום שעושים הניתוח הזה, ורובא דרובא מהם אחר הניתוח חוזרים לבריאותם השלמה, אפילו אם יקרה אסון ח"ו לאחד מרבבה, הרי זה בגדר דבר שאינו מתכוין, שמותר הוא לכתחלה בכל איסורי תורה". וכן יש להוסיף שבמקרה שמדובר באשה הרוצה להתייפות וללא הניתוח יש לה צער רב יש להתיר.

הרב עובדיה מתייחס לטענת הציץ אליעזר שיעובר על גזירת מלך':

אמנם ראיתי בשו"ת ציץ אליעזר... בנוגע לניתוחים פלסטיים שנוהגים הרופאים בזמנינו לבצע בבני אדם ליפוי אבריהם, אף שאין להם שום כאב כלל, שבזה יש לאסור, שלא על זה אמרו שניתנה רשות לרופא "לרפאות". ויש לדעת כי אין צייר כאלהינו, והוא יתברך הטביע לכל אחד מברואיו בצלמו כדמותו ההולמת לו, ואין לסתור גזירת מלכו של עולם... ולכן נ"ל להלכה שאסור לאדם לעשות ניתוח פלסטי לשם נוי ויופי, וגם אסור לרופא לבצע ניתוח כזה שאינו אלא לשם יופי. עכת"ד. **ואין דבריו מוכרחים**... כך לענין זה כשיש לאדם צער ובושה מצורת פניו, מותר לו לעשות ניתוח שיהיה נאה ומקובל על הבריות, **ואין בזה משום סותר גזירת מלכו של עולם, שגם ע"ז נאמר ורפא ירפא, שניתנה רשות לרופא לרפאות...**

שיבוט גנטי

בשנים האחרונות החלה עליה דרמטית בניסיונות לשבט [=לשכפל] בעלי חיים, כלומר להשתמש בקוד הגנטי ולהעביר לוולד את אותו קוד גנטי. ההצלחה הראשונה הייתה בסקוטלנד ב-1996 כשהצליחו לשכפל גנטית כבשה (דוליי). בעקבות ההצלחה החלו הפוסקים לדון האם התורה מתירה שיבוט בעלי חיים.

יש הטוענים שאין כלל בעיה ליצור אדם או חיה. כך אומרת הגמרא בסנהדרין (ס"ה ע"ב):

רבא ברא גברא, שדריה לקמיה דרבי זירא. הוה קא משתעי בהדיה, ולא הוה קא מהדר ליה. אמר ליה: מן חבריא את, הדר לעפריך. רב חנינא ורב אושעיא הו יתבי כל מעלי שבתא ועסקי בספר יצירה, ומיברו להו עיגלא תילתא, ואכלי ליה.

התלמוד אינו 'מתרגש' כלל מן העובדה שרבא ברא אדם. הוא לא ראה ברבא משום מתגרה בהקב"ה או מתחרה בו. גם בבריאת העגל עם שלושה ראשים אין שום טענה על השגת גבולו של הבורא. לכאורה נראה שאם בראו האמוראים "יש מאין" על אחת כמה וכמה שאפשר ליצור בעל חיים "יש מיש" על ידי שיבוט גנטי.¹¹ כך גם מצינו במדרש (פסחים נ"ד ע"א) שהקב"ה נתן בינה באדם לשנות את הטבע וליצור בהמות שלא היו קיימות בעת בריאת העולם:

ובמוצאי השבת נתן הקב"ה דעה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה... והביא שתי בהמות והרכיב זו בזו ויצא מהם פרד.

אפשר שכך סובר הרמב"ן (בראשית א, כח):

וכבשוה - נתן להם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונם בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר ולבנות ולעקור נטוע ומהרריה לחצוב נחשת וכיוצא בזה וזה יכלול מה שאמר "וּבְכָל הָאָרֶץ".

מאידיך הנשמת אברהם (ד, תכה עמוד קפד) מביא בשם הרב אלישיב זצ"ל שאסור בשום צורה לייצר בריאה חדשה שלא כדרך העולם:

ושמעתי מפי הגרי"ש אלישיב שליט"א שהדבר אינו לפי השקפת תורתנו הקדושה **ועיקר הראיה מהרמב"ן כי להכחיש בריאת העולם משמעו להכחיש את מציאותו יתברך ואסור לייצר בריאה חדשה בצורת אדם שאינה מתוצאה מפרו ורבו בין איש לאשתו... מה שאין כן בשכפול שנוולדת בריה חדשה שבכלל אם יש לה אב או אם.**

הרב אלישיב דייק מאותו רמב"ן שהוזכר לעיל (ויקרא יט, יט) שה"המרכיב שני מינין, משנה ומכחיש במעשה בראשית, כאילו יחשוב שלא השלים הקדוש ברוך הוא בעולמו כל הצורך ויחפץ הוא לעזור בבריאתו של עולם להוסיף בו בריות". כך אסור לשנות מהבריאה על ידי שינוי גנטי או שיבוט.

הרב יעקב אריאל¹² מביא את דברי הרמב"ן בטעם כלאים, שאסור משום שמשנה גזירת מלכו של עולם, אך טוען שטעמי המצוות אינם יכולים לשמש בשיקול בהלכה ("לא דרשינן

¹¹ נחום רקובר, שיבוט גנטי, בתוך ספר שיבוט גנטי, מבט תורני, אסופת מאמרים 2004.

¹² הרב יעקב אריאל, התערבות במעשה הבריאה, בתוך ספר שיבוט גנטי, מבט תורני, אסופת מאמרים 2004.

טעמא דקרא"י), זאת ועוד שיטת רבי עקיבא במדרשים סוברת שהעולם נברא לא מושלם כדי שיוכל האדם לתקנו :

הכלאיים מחייבים אפוא יחס הולם. אסור ליצור אותם לכתחילה, אך מותר להינות מהמוצר בדיעבד. אסור ליצור לכתחילה שמא הדבר יצא משיטתנו, וייווצר יצור מסוכן ביותר מחד גיסא, ומאידך גיסא כל עוד היצור מועיל לאנושות מותר להשתמש בו. עם ישראל שתפקידו לקבוע את הנורמות המוסריות בעולם, חייב להזהיר מפני היצירה המלאכותית ללא בקרה. אין בסמכותנו לגזור גזירות שלא גזרה התורה ולכן אין להקיש מכלאים על כל יצירה מלאכותית. אולם יש לראות בכלאים דגם להשראה: מותר לפתח ולקדם את הציוויליזציה האנושית ואף רצוי לעשות כן, אולם הדבר צריך להיעשות עם יד על הדופק ובשליטה ובקרה, תוך זהירות מפני התפרצויות מסוכנות, כי לא כל מלאכותי וחדש הוא גם בטוח ומועיל.

גם הרב יגאל שפרן¹³ פוסק שאפשר לשבט:

מאחר שאין במעשה השיבוט לאו מפורש, שכן הנימוקים שנאמרו בכלאיים הינם בעלי תוקף רק כלפי אותם דברים שמנו בשולחן ערוך כמין שאינו במינו (ובשיבוט אין זה כך) - ניתן להטיל על השיבוט רק איסור שילטוני, מנהלתי, זמני, אך לא איסור הלכתי נצחי.

פרופ' אברהם שטינברג¹⁴ מסכם באיזה היבטים מותר לשכפל בני אדם או בעלי חיים:

אכן אף כי באופן עקרוני אמנם מותרת ההתערבות בבריאה... אך הדבר מותר דווקא אם מתקיימים שלושה תנאים הכרחיים: (א) אין איסור הלכתי מהותי בעצם פעולת השכלול. (ב) אין לפעולת השכלול תוצאה הכרחית אסורה שאיננה ניתנת למניעה ו/או לתיקון. (ג) יש תועלת לבני אדם בפעולת השכלול, ובלבד שהתועלת עולה על הנזק.

סיכום

נראה שבתקופת התנאים פשוט היה לחכמים שמותר ונכון לשנות את מעשה הקב"ה, כדברי רבי עקיבא לגבי מילה וצדקה, וכדברי רבי ישמעאל שמותר לחולה לבקש מזוז

¹³ הרב שפרן יגאל. "השיבוט הגנטי לאור ההלכה" שיבוט גנטי - מבט הלכתי (אסופת מאמרים) עמ' 4.
¹⁴ מתוך ספר אסיא, כרך י, תיכול/שיבוט בני אדם - היבטים מדעיים, מוסרים ויהודיים.

ורפואה למחלתו. הגישה הנגדית, שאסור לשנות מגזירת מלך, היא של הכופר טורנוסרופוס.

דווקא בתקופת הראשונים, רבים אימצו את הגישה של טורנוסרופוס, שאין לשנות ממעשה הקב"ה. כך סוברים הרמב"ן, התוספות והזוהר הקדוש, שאין לחולה ללכת לרופא, כך סובר החינוך בטעם איסור כלאיים, וכך מסביר רש"י את דעת רב אחא האוסר ללכת לרופא: "ולא אמרינן רחמנא מחי ואיהו מסי?".

מעניין שבתקופתנו יש מהאחרונים המאמצים את גישת האוסרים שיבוט הראשונים (הרב אלישיב) וניתוחים פלסטיים (הרב וולדינברג) ואלו יש מהרבנים המאמצים את גישת רבי עקיבא (הרב עובדיה לגבי ניתוחים פלסטיים, הרב יעקב אריאל, הרב יגאל שפרן ופרופ' הרב אברהם שטיינברג לגבי שיבוט גנטי).